

Nishida Kitarō i filozoficzna szkoła z Kioto (*Kyōtoha*)

Filozofia ma swój początek w smutkach
i cierpieniach ludzkiego życia,
a nie w zadziwieniu światem,
jak się powszechnie uważa...

Nishida Kitarō

Nishida Kitarō (1870–1945) jest uważany za założyciela filozoficznej szkoły z Kioto (*Kyōtoha*), do której przedstawiciele zalicza się takich myślicieli, jak: Tanabe Hajime (1885–1962), Miki Kiyoshi (1897–1945), Hisamatsu Shin'ichi (1889–1980), Nishitani Keiji (1900–1990), Tosaka Jun (1900–1945), Kōsaka Masaaki (1900–1969), Kimura Motomori (1895–1946), Shimomura Toratarō (1902–1995) czy Kōyama Iwao (1905–1993). Pod wpływem filozofii Nishidy byli także Abe Masao (1915–2006) i Ueda Shizuteru (ur. 1926). Nazwy „szkoła z Kioto” po raz pierwszy użył Tosaka Jun (1900–1945) w 1932 roku w krytycznym artykule poświęconym filozofii Nishidy i jego uczniów. Tosaka, który w tym czasie był pod wpływem marksizmu, określił filozofię szkoły z Kioto mianem burżuazyjnej, ponieważ nie uwzględniała ona, jego zdaniem, historycznego wymiaru świadomości człowieka. Wszyscy przedstawiciele szkoły z Kioto koncentrowali się bowiem przede wszystkim na opisie prawdziwej natury jednostkowej jaźni i jej relacji ze światem, nawiązując do filozofii Wschodu, zwłaszcza buddyzmu i taoizmu.

Nishida określał mianem radykalnego empiryzmu swoją filozofię „nicości absolutnej” (*zettaimu*), która stanowi interpretacją buddyjskiego pojęcia pustki (sanskryt. *sūnyata*, japoń. *kū*). Podkreślał, że doświadczenie nicości absolutnej, czyli absolutnie sprzecznej samotożsamości (*zettaimujunteki jikodōitsu*) jest powtarzalne, komunikowalne i niezależne od przemian historycznych, społecznych czy ekonomicznych. Właśnie dlatego przedstawiciele szkoły z Kioto analizowali pojęcie prawdziwego ego (*shin no jiko*), które jest sprzecznie samotożsamość ze wszechświatem, pomijając historyczny czy społeczny kontekst jednostki. Nishida interesował się buddyzmem, starał się jednak wykazać, że jego filozofia może także znaleźć uzasadnienie w teoriach fizyki. Był zdolnym matematykiem i jego

nauczyciel w szkole średniej, Hōjō Tokiyuki (1859–1929), namawiał go do dalszych studiów w tym kierunku. Wbrew opinii mentora Nishida nie zamierzał rezygnować ze studiów filozoficznych, które uważał za „badanie prawdziwej istoty wszechświata”, a jego zainteresowania matematyczne niewątpliwie miały wpływ na wielką wagę, jaką przywiązywał do logiki. W 1939 roku Nishida opublikował esej na temat filozofii fizyki, *Keiken kagaku* (Nauka empiryczna)¹, w którym starał się znaleźć w teorii względności i w mechanice kwantowej dowody na słuszność swojej wizji rzeczywistości jako absolutnie sprzecznej samotożsamości. Nishida był jedną z osób, których poparcie umożliwiło zaproszenie Alberta Einsteina do Japonii w 1922 roku. Na prośbę Nishidy Einstein wygłosił na Uniwersytecie Kiotyjskim wykład pt. „Jak doszło do sformułowania teorii względności”². Wiele innych esejów Nishidy porusza zagadnienia podstawy badań naukowych, zwłaszcza teorii operacjonalizmu Percy’ego W. Bridgmana (1882–1961), m.in. *Chishiki no kyakkansei ni tsuite* (Obiektywizm nauki, 1942), *Ronri to sūri* (Logika a matematyka, 1943), *Butsuri no sekai* (Świat fizyczny, 1943), *Kūkan* (Przestrzeń, 1945). Zainteresowania Nishidy filozofią nauki podzielał także Tanabe Hajime, autor *Sūri tetsugaku kenkyū* (Studium filozofii matematyki, 1925), w której nawiązywał do neokantyzmu.

Uniwersytet Kiotyjski jako forum filozoficzne

Myśliciele zaliczani do szkoły z Kioto nigdy nie stworzyli żadnej formalnej struktury, jednak dzięki ich działalności Uniwersytet Kiotyjski był uważany za najbardziej kreatywny ośrodek filozoficzny w Japonii. Warto zwrócić uwagę, że Nishida nie był absolwentem tej uczelni. Nie ukończył prestiżowego IV Liceum (Daiyon Kōtōgakkō)³ ze względu na swoją buntowniczą postawę i postanowił rozpocząć studia na Wydziale Filozofii Cesarskiego Uniwersytetu Tokijskiego jako wolny słuchacz, mimo że w ten sposób zamykał sobie drogę do dyplomu uniwersyteckiego, tak ważnego dla kariery akademickiej. Taka sytuacja miała jednak także swoje dobre strony – Nishida nie był ukierunkowany przez żadnego z profesorów i mógł swobodnie dobierać sobie lektury, co niewątpliwie miało wpływ na oryginalność systemu filozoficznego, który później stworzył. Po ukończeniu studiów miał trudności ze znalezieniem pracy. W 1910 roku

¹ Polski przekład *Nauki empirycznej* w Agnieszka Kozyra, *Filozofia nicości Nishidy Kitarō*, Wydawnictwo Nozomi, Warszawa 2007.

² Treść tego wykładu została opublikowana w Ishihara Jun, *Ainsutain kyōju kōenroku* (Zapis wykładów prof. Einsteina), Kaizō Shuppansha, Tōkyō 1923.

³ Ishikawa Semmon Gakkō (Specjalistyczna szkoła w Ishikawa), nazwana później Daiyon Kōtōgakkō (IV Liceum).

Nishida otrzymał jednak pracę na Uniwersytecie Kiotyjskim, początkowo tylko na zastępstwo, dzięki protekcji przyjaciół, którzy doceniali jego wiedzę. W 1911 roku została wydana jego książka *Zen no kenkyū* (Studium dobra), która stała się bestsellerem. Rok później otrzymał stanowisko profesora w Instytucie Religioznawstwa i zaczął wykładać historię religii i psychologię. Prowadził wykłady bez notatek, zadziwiając studentów swoją erudycją oraz rzetelną wiedzą na temat filozofii zarówno Zachodu, jak i Wschodu. W 1913 roku otrzymał oficjalnie tytuł doktora nauk humanistycznych, dzięki rekomendacji rektora Sawayanagi Masatarō (1865–1927). Tytuł ten był szczególnie ważny dla Nishidy, który nie miał świadectwa ukończenia szkoły średniej ani oficjalnego dyplomu ukończenia uniwersytetu, ponieważ od tego momentu jego pozycja akademicka nie mogła już być kwestionowana.

Il. 1. Popiersie Nishidy w Muzeum Filozofii im. Nishidy Kitarō

Spośród najbardziej znanych uczniów Nishidy tylko Tanabe Hajime nie ukończył Uniwersytetu Kiotyjskiego. Tanabe Hajime był absolwentem Cesarskiego Uniwersytetu Tokijskiego, jednak dzięki poparciu Nishidy w 1919 roku otrzymał stanowisko na Wydziale Filozofii Uniwersytetu

Kiotyjskiego⁴. Po odejściu Nishidy na emeryturę w 1928 roku Tanabe przejął jego stanowisko, starając się wyjść z cienia swojego słynnego poprzednika. W 1930 roku publicznie wystąpił z krytyką filozofii Nishidy, zarzucając swojemu mentorowi, iż w swoich rozważaniach nad doświadczeniem religijnym nie dokonał wystarczającego rozdziału między filozofią a religią. Konflikt między dwoma filozofami potęgował się z upływem lat, a Nishida ubolewał, że Tanabe nie zrozumiał do końca jego logiki absolutnie sprzecznej samotożsamości (*zettaimujunteki jikodōitsu no ronri*).

Miki Kiyoshi decyzję o studiach filozoficznych na Uniwersytecie Kiotyjskim podjął pod wpływem lektury *Zen no kenkyū* (Studium dobra) Nishidy, z którym utrzymywał kontakty do końca życia. W 1927 roku został zatrudniony na stanowisku profesora na wydziale filozofii na Uniwersytecie Hōsei w Tokio. Hisamatsu Shin'ichi w 1912 roku rozpoczął studia filozoficzne pod kierunkiem Nishidy na Uniwersytecie Kiotyjskim. To właśnie Nishida zachęcił go do praktyki zen w świątyni Myōshinji u mistrza Ikegamiego Shosana. W 1919 roku zaczął wykładać na Uniwersytecie Buddyjskiej Szkoły Rinzaï (Rinzaishū Daigaku). W 1943 roku uzyskał tytuł doktora filozofii. Był jednym z współorganizatorów Stowarzyszenia FAS (FAS Society), które powstało w 1944 roku, a jego głównym celem było propagowanie duchowości zen na całym świecie. W 1946 roku Hisamatsu został profesorem Uniwersytetu Kiotyjskiego, gdzie wykładał filozofię i religioznawstwo. Nishitani Keiji (1900–1991) był uczniem Nishidy, w 1924 roku uzyskał stopień doktora nauk humanistycznych Uniwersytetu Kiotyjskiego za swoje badania nad filozofią Bergsona. Był kierownikiem Katedry Filozofii i Religii tej uczelni w latach 1942–1947 oraz 1952–1964.

Nishida pragnął studiować w Europie, ale początkowo nie miał takich możliwości, a później uznał, że powinien skoncentrować się na rozwijaniu własnych teorii filozoficznych. Tanabe Hajime w 1922 roku jako stypendysta rządu japońskiego wyjechał do Berlina, gdzie początkowo studiował filozofię Kanta, a następnie udał się do Freiburga, ze względu na swoje zainteresowania fenomenologią. Uczęszczał na wykłady i seminaria Husserla, który miał nadzieję, że młody Japończyk przyczyni się do rozwoju fenomenologii na Wschodzie. Później Tanabe zaprzyjaźnił się z Martinem Heideggerem i zainteresował egzystencjalizmem. Miki Kiyoshi w 1922 roku udał się do Europy, gdzie studiował pod kierunkiem Heinricha Rickerta na uniwersytecie w Heidelbergu. Rok później przeniósł się do Marburga, aby móc słuchać wykładów Martina Heideggera, pod wpływem którego zapoznał się z *Metafizyką* Arystotelesa. Powrócił do Japonii w 1925 roku, po krótkim pobycie w Paryżu, w czasie którego studiował

---

⁴ Początkowo wykładał filozofię Fichtego i Schellinga, później najwięcej uwagi poświęcił filozofii Hegla.

m.in. filozofię Pascala. Nishitani Keiji w 1937 roku otrzymał stypendium naukowe i wyjechał do Europy. Początkowo zamierzał studiować u Bergsona, ale z powodu choroby tego myśliciela udał się do Freiburga, gdzie został uczniem Martina Heideggera. Powrócił do Japonii w 1939 roku⁵. Właśnie dzięki kontaktom uczniów Nishidy z filozofami zachodnimi Husserl, Heidegger i Rickert mieli okazję usłyszeć o filozofii Nishidy⁶.

Szkoła z Kioto a filozofia buddyjska

Ważną cechą tej szkoły są buddyjskie inspiracje (zwłaszcza zen i amidyzm). Przedstawiciele szkoły z Kioto nie starali się popularyzować tradycyjnych filozoficznych systemów buddyzmu, ale dążyli do wyrażenia światopoglądu buddyjskiego w kategoriach filozofii zachodniej, umożliwiając w ten sposób twórczy dialog między Wschodem a Zachodem. Często zarzuca się im, że nie stawiają wyraźnej granicy między filozofią a religią. Jednak w myśli Wschodu intuicyjny wgląd w prawdziwą naturę rzeczywistości, tak charakterystyczny dla przeżyć religijnych, jest traktowany jako jedno z wielu intersubiektywnych doświadczeń, do których zdolna jest ludzka świadomość.

W dzieciństwie Nishida Kitarō był szczególnie mocno związany z matką, Tosa (1842–1918), osobą o silnej woli oraz głębokiej wierze⁷. Ta gorliwa wyznawczyni buddyjskiej szkoły Czystej Ziemi (*jōdoshū*) miała wpływ na poglądy religijne syna, który do końca życia zachował szacunek dla założyciela tej szkoły, Shinrana (1173–1262), i nawiązywał do jego nauk w swoich pracach. Nishida zainteresował się naukami mistrzów zen w szkole średniej, a pod wpływem swojego przyjaciela jeszcze z czasów szkolnych, Suzukiego Daisetsu (1870–1966), rozpoczął praktykę w 1893 roku w świątyniach Kenchōji i Engakui w Kamakurze. Chociaż poświęcał praktyce zen tak dużo czasu, jak to tylko było możliwe, martwił się, że nie robi postępów – zdawał sobie sprawę, iż na drodze do oświecenia przeszkodę stanowią jego ambicje naukowe i analityczne myślenie. W 1903 roku mistrz Kōjū (1840–1907) ze świątyni Daitokui potwierdził wstępne oświecenie Nishidy, jednak sam Nishida nie był przekonany o tym, że nastąpił jakikolwiek przełom w jego świadomości. Dwa lata później prze-

---

⁵ Po wojnie Nishitani wykładał także za granicą, m.in. w Niemczech na Uniwersytecie w Hamburgu oraz w USA, m.in. w Temple University w Filadelfii.

⁶ Michiko Yusa, *Zen and Philosophy. An Intellectual Biography of Nishida Kitarō*, University of Hawaii Press, Honolulu 2002, s. 182.

⁷ Nishida Kitarō pochodził z zamożnej rodziny chłopskiej, zamieszkałej w małej wiosce Mori (obecnie pref. Ishikawa). Jego ojciec, Yoshinori Nishida (1834–1898), odziedziczył rodowe stanowisko zarządcy w prefekturze Kaga.